

*Jessica Arvidsson, Carin Staland-Nyman,
Stephen Widén & Magnus Tideman*

Sysselsättning för unga med intellektuell funktionsnedsättning

– betydelsen av föräldrars utbildningsnivå och geografiska härkomst

Post-school occupation for young adults with intellectual disability. The significance of the parents' level of education and geographical descent

This study explores and analyses the association between parents' geographical descent as well as their level of education and their children's type of occupation after graduating from Swedish upper secondary school for pupils with intellectual disability (USSID).

This is a registry study in Halmstad University Register on Pupils with Intellectual Disability (HURPID), the register which includes all people that have been granted support and service under the Swedish Act on Support and Service to Persons with Certain Functional Disabilities (LSS) and the Integrated database for Labour Market Research (LISA). The data analyses are based on multiple logistic regression. N=12,269.

The study reveals that the parents' geographical descent and their level of education affect the former pupils' type of post-school occupation. Children of less-educated parents tend to have paid employment and children of highly educated parents tend to participate in disability day programmes. Parents who are highly educated are assumed to have a greater level of the "welfare skills" that are required in order to manage today's welfare system and get services and activities such as daily activity. Parents who are less educated are assumed to have their employment in occupations with low demands for formal competence and might be able to provide their children with the contacts that they need to get a job there as well.

It is concluded that society's knowledge and awareness of different background factors (e.g. gender, age, municipality of residence, social background) among former pupils from USSID needs to increase in order to give young adults with intellectual disabilities equal opportunities for an occupation that they have reason to value.

Jessica Arvidsson är fil. dr. i hälsa och livsstil med inriktning handikappvetenskap och verksam som utvecklingsledare vid avdelningen för hållbar utveckling, Båstads kommun.

Carin Staland-Nyman är fil. dr i socialmedicin och universitetslektor vid Högskolan i Halmstad.

Stephen Widén är docent, fil. dr i psykologi och universitetslektor vid Institutionen för hälsovetenskaper, Örebro universitet.

Magnus Tideman är professor i handikappvetenskap, Högskolan i Halmstad

Kontakt: jessica.arvidsson@bastad.se

Introduktion

Att unga vuxna etablerar sig i arbetslivet är betydelsefullt för samhället och för den enskilde. Arbete främjar utveckling av individuella färdigheter och har en rad sociala och psykologiska fördelar (Ellenkamp et al. 2016). Utanförskap i förhållande till arbetsmarknaden kan ha direkt negativa konsekvenser för hälsan hos unga människor (Angelin 2009; Eurofund 2012; Hammarström 1996; Rantakeisu 2002; Strandh et al. 2015). Flera av hälsans bestämningsfaktorer har sin grund i förvärvsarbete eftersom arbete utöver ekonomiska fördelar även kan leda till stärkt självkänsla, ökad social status och ett större socialt nätverk (Marmot et al. 2008). Förutom att arbetsinkomster är avgörande för tillgången till några välfärdstjänster är arbetslöshet en nyckelfaktor i olika definitioner av utanförskap och social exkludering. I många avseenden är arbete avgörande för människors möjlighet att etablera sig i vuxenlivet och ta del av goda levnadsvillkor (Nilsson & Bäckman 2014).

Det finns grupper av unga som har svårare än andra att etablera sig i arbetslivet. Unga utan fullständiga gymnasiebetyg, unga med utländsk bakgrund och unga med funktionsnedsättning är de grupper som möter störst etableringsproblem på arbetsmarknaden i jämförelse med andra ungdomar (Engdahl & Forslund 2015). Andelen unga som lämnar gymnasieskolan utan fullständiga slutbetyg har ökat sedan 1990-talet, liksom andelen unga med utländsk bakgrund. Vad gäller unga med funktionsnedsättning är anknytningen till arbetsmarknaden svag och förefaller också ha försämrats över tid (ibid.).

I den här artikeln står en grupp som traditionellt har haft mycket svårt att etablera sig på arbetsmarknaden i fokus, unga med intellektuell funktionsnedsättning. Syftet är att analysera sambanden mellan sysselsättning för unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning och deras sociala bakgrund. De unga som ingår i studien har en bakgrund i gymnasiesärskolan, och de sociala bakgrundsfaktorer som studeras är föräldrarnas utbildningsnivå samt geografiska härkomst.

Med utgångspunkt i ett miljörelativt synsätt på funktionshinder (se t.ex. Söder 1982) är både individens förutsättningar, i detta fall i form av funktionsnedsättning och social bakgrund, och omgivningsfaktorer som lagar, regler och stödinsatser av betydelse för vilka hinder som uppkommer. Det är i mötet, i relationen mellan individ och omgivning/miljö som funktionshinder skapas. Omgivningens betydelse kan illustreras med att personer med intellektuell funktionsnedsättning och andra unga möter en arbetsmarknad som förändrats de senaste decennierna. Kraven på anställdas kompetens, kapacitet och sociala förmåga har ökat och förekomsten av enklare arbeten utan krav på utbildning har minskat. Saknas gymnasiekompetens är det svårt att få arbete och för att vara aktuell för arbeten som tidigare krävde gymnasiebetyg krävs ofta i dag en högre utbildning (Wadensjö 2014).

Samtidigt har det svenska välfärdssamhället, som i grunden baseras på generella

insatser, kompletterats med fler marknadsbaserade och individualiserade stödinsatser. Det fordrar att medborgarna i allt större utsträckning är aktiva och välinformerade för att de ska få del av de offentliga tjänsterna. De behöver ha kunskap om hur välfärdssamhället är organiserat, känna till var och hur man ansöker om att få del av olika välfärdstjänster samt välja mellan olika utförare. Detta understryker vikten av den sociala bakgrund unga har i form av exempelvis föräldrarnas utbildningsnivå. Särskilt utmanande är ett marknadssystem för individer med nedsatt förmåga att ansöka om stöd och välja utförare. Panican och Hjort (2011) menar att eftersom det finns kombinationer av strukturella hinder (t.ex. sådana som är kopplade till utbildningssystem och arbetsmarknad) och individuella hinder (t.ex. familjens resurser, en funktionsnedsättning, låg utbildningsbakgrund) kan valmöjligheterna framstå som oöverskådliga och i viss mån obegriplig: "det som krävs för att utöva valfriheten kan utgöra hinder för resurssvaga som inte alltid har nödvändiga intellektuella, tids-, status- och resursmässiga verktyg" (Panican & Hjort 2011 s. 29). Det riskerar att leda till ojämlika möjligheter att ta del av välfärdstjänster som stöd för att underlätta arbetsmarknadsdeltagande.

Socialstyrelsen (2011) menar att den ökade valfrihetens och individualiseringens konsekvenser inom hälso- och sjukvården understryker att "resursstarka individer gynnas i förhållande till mer resurssvaga individer" (ibid. s. 8) eftersom de resursstarka både söker och finner information i högre grad. Statskontoret (2007) poängterar samma risk Och fördelningen av välfärdstjänsterna riskerar därmed att bli ojämlik mellan resursstarka och resurssvaga individer. Szebehely (2011) betonar individens varierande förutsättningar att ta del av välfärdstjänster och därmed statens och kommunernas viktiga roll för alla samhällsmedborgares möjlighet till en likvärdig välfärd. Ojämlikheten mellan resursstarka/-svaga kan ha sin grund i på vilket sätt det närmsta sociala nätverket kan bidra med kunskaper och kontakter som personen kanske själv har svårt att realisera, utifrån deras sociala bakgrund. Hittills är dock studier som fokuserar betydelsen av social bakgrund för sysselsättning bland unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning sällsynta.

Föräldrarnas roll och betydelse för ungas sysselsättning

Ungas villkor under uppväxten har betydelse för deras förutsättningar att senare i livet träda in och få fotfäste i arbetslivet (SOU 2013:74). Bäckman och Nilsson (2011) pekar på att föräldrarnas socioekonomiska status generellt samvarierar med deras barns framtida position på arbetsmarknaden. Barn som växer upp i hem med social problematik och barn som växer upp i fattigdom har exempelvis två till tre gånger så stor risk att senare stå utanför arbetsmarknaden.

Ungas faktiska livsvillkor under uppväxten påverkar också deras framtidstro (Alm

2014). De som växer upp under mer knappa förhållanden ser mindre ljus på sin framtid. Den svaga framtidstron antas även förstärka risken för social exkludering senare i livet (ibid.).

Även internationell forskning visar att föräldrarnas utbildningsbakgrund och familjens ekonomiska resurser är viktiga sociala bakgrundsfaktorer för ungas inträde i arbetslivet. Furlong (2006) visar att unga som inte tillhörde kategorin NEET (not in education, employment or training) i högre grad hade högutbildade föräldrar med fast och välbetalt arbete än de unga som någon gång varit NEET. Cusworth och kollegor (2009) visar att barn vars föräldrar mottagit försörjningsstöd, senare i livet hade större risk att uppleva socialt utanförskap till exempel på arbetsmarknaden.

Unga med utländsk bakgrund har svårare att etablera sig på arbetsmarknaden än ungdomar generellt (Engdahl & Forslund 2015). Förutsättningarna för etablering varierar beroende på hur lång tid personer har varit i Sverige och från vilken del av världen de kommer. Faktorer som bristande språkkunskaper, begränsade sociala nätverk samt diskriminering på arbetsmarknaden lyfts fram som några orsaker bakom ett lägre arbetsmarknadsdeltagande bland unga med utländsk bakgrund (ibid.). Tidigare forskning har dock även visat att föräldrar med utländsk bakgrund tenderar att uppmuntra sina barn till högre utbildning i större utsträckning än föräldrar födda i Sverige (Lundqvist 2005).

När det gäller ungas faktiska yrkesval tycks föräldrarna spela stor roll. Nordström Skans och Kramarz (2011) fann ett direkt samband mellan föräldrarnas arbetsplatser och barnets första kontakt med arbetslivet. Unga kvinnor tenderade att följa i sina mammors fotspår och unga män i sina pappors.

Tidigare studier har visat att familjens resurser är betydelsefulla i samband med övergången från skoltid till arbetsliv för unga vuxna med olika typer av funktionsnedsättningar (Newman et al. 2011; Madaus, Grigal & Hughes 2014). En amerikansk studie visar att de som har fått specialundervisning under skoltiden¹, och som kommer från familjer med låg socioekonomisk status (SES), det vill säga låg utbildningsnivå, låg inkomstnivå samt svag anknytning till arbetsmarknaden, har lägre sannolikhet att fortsätta till både högre utbildning och till en anställning på den öppna arbetsmarknaden, jämfört med unga vuxna med funktionsnedsättningar från familjer med hög SES (Newman et al. 2011). Familjer med högre SES antas dessutom vara mer benägna att ge råd och vägledning om eftergymnasial sysselsättning än familjer med låg SES (Lindstrom et al. 2014).

Kunskapen kring betydelsen av föräldrars sociala bakgrund för inträde i arbetslivet för unga med intellektuell funktionsnedsättning i Sverige är mer begränsad.

¹ Det vill säga inte enbart personer med utvecklingsstörning/intellektuell funktionsnedsättning, utan även personer med andra typer av funktionsnedsättningar.

Internationella studier visar att sociala bakgrundsfaktorer har ett signifikant samband med vilken typ av sysselsättning som unga med intellektuell funktionsnedsättning har (Wagner, Newman & Javitz 2014). Bland annat bekräftas tidigare forskningsresultat som visar att det är mindre sannolikt att barn till föräldrar som inte har högre utbildning (college) studerar vidare efter gymnasietiden. Wagner (ibid.) menar dock att sambandet, i relativt stor utsträckning, samvarierar med andra faktorer som typ och omfattning av funktionsnedsättning samt kön.² Trainor (2010) pekar även på att stöd och engagemang från familjen inte alltid är tillgängligt för unga med intellektuell funktionsnedsättning som lever i familjer med skrala både ekonomiska *och* sociala resurser vilket kan påverka deras framtida möjligheter.

Det finns endast ett fåtal svenska studier som belyser inträdet i arbetslivet efter gymnasiesärskolan för unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning (Arvidsson 2016a; Molin 2008). Studier som hanterar övergången från skoltid till arbetsliv med hänsyn till andra sociala kategorier än just funktionsnedsättningen är sällsynta (Berg 2016; Fuentes 2016). Funktionshinderforskning tenderar att lägga stort fokus på personers funktionsnedsättning som förklarande variabel i analyser av utanförskap och marginalisering – och bortser därmed från betydelsen av faktorer som kön, ålder, social och kulturell bakgrund (Söder & Hugemark 2016)³. De här faktorerna kan tillsammans och var för sig bidra till att förstärka eller hämma en marginaliserad position i samhället (Bowleg 2008). Det är därför angeläget med mer kunskap kring sammanflätningen av olika kategorier och maktrelationer; hur dessa möter och påverkar varandra (Krekula, Närvänen & Näsman 2005; McCall 2005; Meekosha 2006). Den teoretiska utgångspunkten i den här studien är att tillträdet till olika typer av sysselsättning delvis är beroende av de livschanser som skapas i sammanflätningen av sådana sociala kategorier.

Om individens förutsättningar för att etablera sig på arbetsmarknaden, för unga med och utan intellektuell funktionsnedsättning, samtidigt till viss del är en produkt av föräldrarnas socioekonomiska status, bidrar det till den unges samlade kapabiliteter (Nussbaum 2003). Enligt Nussbaum omfattar en människas samlade kapabiliteter det som hen förmår att göra eller att vara baserat på medfödda⁴, inlärd⁵ *och*

2 Att kön spelar roll för eftergymnasial sysselsättning bland unga med funktionsnedsättningar bekräftas även i andra studier (Hogansen et al. 2008; Baer et al. 2011; Carter et al. 2012; Lindstrom et al. 2012; Arvidsson et al. 2016c).

3 Även forskning som hanterar sammanflätningen mellan funktionshinder och kön var fram till början av 2000-talet ovanliga. Innan dess hanterade inte genusforskningen variabeln funktionsför-måga och funktionshinderforskningen förbisåg genusfrågorna (Söder 2013).

4 Medfödda förmågor som ligger till grund för möjligheterna att under livet utvecklas och lära sig nytt, t.ex. förmågan att se, höra, tala och tänka.

5 Förutsättningar, egenskaper och förmågor som har lärts in, t.ex. genom utbildningsbakgrund och social bakgrund från hemmet.

kontextuella⁶ förmågor. Nussbaum (2009) menar vidare att vi, genom att fokusera på vad människor faktiskt har möjlighet att göra och vara, kommer närmare upptäckt och förklaring av sociala barriärer som hindrar vissa grupper att nå full rättvisa i samhället. Det gör det troligt att anta att de ungas möjligheter till sysselsättning delvis bestäms av deras sociala bakgrund genom de kapabiliteter de får genom föräldrarnas sociala, utbildningsmässiga och ekonomiska förutsättningar. Ur ett handikappvetenskapligt perspektiv stämmer Nussbaums teori om kapabiliteter väl överens med den miljörelativa definitionen av funktionshinder, vilken innebär att ett funktionshinder inte *alltid* finns (se Söder 1982).

Huvuddelen av den forskning som har bedrivits kring samband mellan sociala bakgrundsfaktorer och eftergymnasial sysselsättning har fokuserat på funktionsnedsättning generellt och få studier har fokuserat specifikt på personer med intellektuell funktionsnedsättning. Tidigare studier tar även i hög grad sin utgångspunkt i andra välfärds- och utbildningssystem och arbetsmarknader än den svenska. Det saknas i dag kunskap kring vilken betydelse föräldrars utbildningsnivå och geografiska härkomst har för sysselsättningssituationen bland unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning i Sverige. Det saknas vidare studier som baseras på nationella data.

Metod

Studien baseras på data från Halmstad university register on pupils with intellectual disabilities (HURPID), ett nationellt, i princip heltäckande register uppbyggt på data från 12 269 före detta gymnasiesärskoleelevers slutbetyg som avslutade skolan 2001 till 2011 (Arvidsson 2016a). Personer i HURPID har alla en utbildningsbakgrund inom gymnasiesärskolan, vilket innebär att de bedömts ha en utvecklingsstörning. Tabell 1 nedan ger en översikt över innehållet i HURPID.

Två demografiska variabler används för att analysera social bakgrund: föräldrarnas geografiska härkomst, baserat på variabeln *Födelseland*, samt deras respektive högsta avslutade *Utbildningsnivå*. Sambanden mellan de demografiska variablerna och före detta elevers efter(sär)gymnasiala sysselsättning justeras för elevernas kön, examensår, utbildningsprogram och boendegeografiska hemvist.

6 Politiska, sociala och ekonomiska omständigheter.

Tabell 1: HURPID, antal (n) och andelar (%).

	Antal	Andel
	(n)	(%)
Kön		
Kvinnor	5 131	41,7
Män	7 138	58,2
Examensår		
2001–2006	4 853	39,6
2007–2011	7 416	60,4
Program		
Nationellt	4 719	38,5
Specialutformat	2 245	18,3
Yrkesträning	2 911	23,7
Verksamhetsträning	1 209	9,9
Ofullständigt	1 182	9,6
Kommungrupp		
Storstad	1 384	11,6
Större stad	4 009	33,4
Förortskommun	1 909	15,9
Glesbygdskommun	794	6,6
Övriga kommuner	3 894	32,5
Sysselsättningstyp		
Daglig verksamhet	5 760	47,0
Förvärsarbete	2 745	22,4
Studerar	809	6,6
Någon annanstans	2 955	24,0

I studien har HURPID samkörts med de nationella registren Longitudinell integrationsdatabas för arbetsmarknads- och sjukförsäkringsfrågor (LISA) och Registret över insatser enligt lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS-registret). Flergenerationsregistret har använts för att länka personerna i HURPID med deras föräldrar för att få tillgång till data om föräldrarnas utbildningsnivå och geografiska härkomst. Etiskt godkännande har getts av Regionala etikprövningsnämnden i Lund (Dnr 2011/326, Dnr 2011:782).

Studiepopulationen

Populationen omfattar de före detta elever i HURPID för vilka det finns fullständiga uppgifter om mammans respektive pappans geografiska härkomst och högsta avslutade utbildningsnivå. Separata analyser genomfördes för mammor respektive pappor, eftersom det inte var känt om de före detta elevernas föräldrar hade levt, eller levde, tillsammans med varandra. Analyserna som fokuserade mammornas geografiska härkomst och utbildningsnivå omfattar 10 987 personer från HURPID, och analyserna som fokuserade motsvarande uppgifter för papporna omfattar 10 203 före detta

elever (se tabell 1). Anledningen till bortfallet mellan det totala antalet personer i HURPID (N = 12 269) och studiepopulationen i den här studien förklaras av att det inte funnits fullständiga uppgifter för att koppla alla individer i HURPID till deras mammors och/eller pappors variabler i LISA via Flergenerationsregistret.

Samtliga personer i HURPID har en utbildningsbakgrund i gymnasiesärskolan, en skolform för elever mellan 16 och 20 år som på grund av utvecklingsstörning (intellektuell funktionsnedsättning) inte bedömts ha förutsättning att nå kunskapsmålen i gymnasieskolan. Gymnasiesärskolan, som den var utformad fram till hösten 2013 då en ny läroplan (GySär13) trädde i kraft, erbjöd fyra typer av utbildningsprogram: nationellt, specialutformat och det individuella programmet två inriktningar, yrkesträning och verksamhetsträning. Samtliga elever som ingår i studien läste gymnasiesärskolan enligt den läroplan som gällde före hösten 2013 (det vill säga Lpf94). Majoriteten av eleverna i studien gick ett nationellt program. De specialutformade programmen utgjorde en mer lokalt utformad utbildning men var sammansatta av kurser från de nationella programmen. Elever med mer omfattande funktionsnedsättning erhöll utbildning inom det individuella programmet med inriktning yrkesträning eller verksamhetsträning. Elever från alla typer av gymnasiesärskoleprogram, inklusive elever med ofullständiga betyg, och som avslutade skolgången mellan 2001 och 2011, ingår i studien.

Beroendevariabler

Studiens beroendevariabler är de fyra olika sysselsättningskategorier som de före detta gymnasiesärskoleeleverna (i fortsättningen kallade "unga") identifierades befinna sig i år 2011 (Arvidsson 2016a). Huvudsaklig sysselsättning 2011, för respektive före detta elev, identifierades genom uppgifter från LISA- och LSS-registren. De fyra sysselsättningskategorierna är uteslutande. En person kan alltså bara ingå i en av kategorierna. Den absoluta majoriteten av personerna hade endast befunnit sig i en av sysselsättningskategorierna under året. I det begränsade antal fall där individer exempelvis både förvärvat arbetat och studerat kategoriserades de höra till den typ av sysselsättning där de varit i störst omfattning procentuellt. De fyra sysselsättningskategorierna är:

- a. *Daglig verksamhet*. Personer som enligt det nationella LSS-registret har insatsen år 2011. Kriterierna för daglig verksamhet är att personen tillhör personkrets 1 eller 2 i LSS, är i yrkesverksam ålder samt inte förvärvat arbetat eller studerar (n = 5 670, 47 %).
- b. *Förvärvat arbete*. Personer som i LISA-registret klassificerats ha arbetat och fått inkomst i en sådan omfattning att de är skyldiga att betala skatt. I den här studien har ingen avgränsning gjorts avseende förvärvat arbetets varaktighet eller omfattning (n = 2 745, 22,4 %).

- c. *Studera*nde. Med studera

Oberoende variabler

Variablerna *Mammas geografiska härkomst* respektive *Pappas geografiska härkomst* är skapade av LISA:s landskategorier. I sin grundform finns tio olika landskategorier men de har för den här studien kodats om genom en sammanslagning till fyra grupper. De nya variablerna anger om respektive förälder är född i *Sverige* (referenskategori), i *Norden*, i *Europa* eller i *Övriga världen*.

Variablerna *Mammas utbildningsnivå* och *Pappas utbildningsnivå* anger föräldrarnas högsta avslutade utbildningsnivå: *Grundskola*, *Gymnasium* (referenskategori) eller *Högskola*. Utifrån tillgängliga data kan inte vilket land föräldrarna har förvärvat sin utbildning i identifieras.

Referenskategorierna *Sverige* respektive *Gymnasium* används i analyserna eftersom de var de vanligast förekommande värdena (Djurfeldt, Larsson & Stjärnhagen 2010). Av mammorna var 82,5 procent födda i Sverige, för papporna var motsvarande siffra 83,6 procent. Bland kvinnorna hade 53,8 procent och bland männen 51,7 procent en gymnasieutbildning.

De fyra kategorierna inom *Mammas geografiska härkomst* respektive *Pappas geografiska härkomst* och de tre inom *Mammas utbildningsnivå* respektive *Pappas utbildningsnivå* dummykodades inför analyserna (Djurfeldt 2009; Field 2013).

Sambanden mellan föräldrarnas geografiska härkomst samt utbildningsnivå och de före detta elevernas sysselsättningskategori har i de multivariata analyserna justerats för bakgrundsvariablerna kön, examensår, gymnasieprogram och kommungrupp. Variabeln *kön* är uppdelad på kvinnor respektive män, *examensår* anger vilket år (2001–2011) som en person avslutade gymnasieskolan. Variabeln är dikotomiserad och anger om en person gick ut skolan mellan 2001 och 2006 eller mellan 2007 och 2011. *Kommungrupp* anger om en person under 2011 var bosatt i en storstad, i en större stad, i en förortskommun, i en glesbygdskommun eller i kategorin övriga kommuner. *Gymnasieprogram* beskriver vilken typ av program personen gått, det vill säga nationellt, specialutformat, individuellt (yrkes- eller verksamhetsträning) eller om personen avslutade skolan med ofullständiga slutbetyg.

Dataanalys

Sambanden som undersöks har analyserats med hjälp av logistisk regression. Resultaten av regressionsanalyserna presenteras i form av oddskvoter. Oddskvoterna indikerar sannolikheten för att en person, i relation till mammans respektive pappans geografiska härkomst samt högsta avslutade utbildning, har en viss typ av efter(sär)gymnasial sysselsättning (daglig verksamhet, arbete, studier eller "någon annan-stans"). Referenskategorierna utgörs av föräldrar födda i *Sverige* respektive föräldrar med *gymnasieutbildning* som högsta avslutade utbildningsnivå. Sambanden har analyserats i bivariata och multivariata logistiska regressionsanalyser. I de multivariata analyserna har sambanden justerats för kön, examensår, gymnasieprogram och kommungrupp. Alla variabler inkluderades samtidigt i den multivariata analysen. Samtliga statistiska analyser har genomförts i SPSS version 20.

Resultat

I tabell 2 nedan presenteras fördelningen av beroende och oberoende variabler i antal och andelar (%). Tabellen visar att den absoluta majoriteten av de unga har föräldrar som är födda i Sverige. Vidare framgår att den största andelen mammor och pappor har en gymnasieutbildning som högsta avslutade utbildningsnivå. Tabellen inkluderar även uppgifter om fördelningen avseende de ungas kön, examensår, program, kommungrupp samt typ av sysselsättning.

I studien är det 7 807 (79 %) unga som har två föräldrar vilka är födda i Sverige (visas inte i tabell). Övriga i studien har minst en förälder som är född utanför Sverige. Det är 733 (7,4 %) unga som har två föräldrar vilka är födda i ett utomeuropeiskt land. Procentsatserna avser andel av det totala antalet unga, 9 881 personer, för vilka det går att koppla samman värden för både mamman och pappan.

Skillnader i typ av sysselsättning

I tabell 3 framgår fördelningen av studiepopulationen med avseende på föräldrarnas respektive geografiska härkomst och högsta avslutande utbildning stratifierat på de fyra olika sysselsättningskategorierna. Tabellen visar att det finns vissa skillnader mellan unga med olika social bakgrund (i form av föräldrarnas utbildningsnivå och geografiska härkomst) och typ av efter(sär)gymnasial sysselsättning. I gruppen unga med daglig verksamhet var andelen föräldrar (både mammor och pappor) med högskoleutbildning högst. Detta gällde oavsett om föräldern var född i Sverige eller i ett annat land. Exempelvis hade 63,5 procent av de unga i gruppen daglig verksamhet mammor med högskoleutbildning. För pappor var andelen 65,3 procent. I gruppen unga med förvärvsarbete var andelen mammor med grundskoleutbildning högst oavsett geografisk härkomst. Samma mönster sågs även för pappor födda i Sverige

Tabell 2: Oberoende och beroende variabler; antal (n) och andelar (%).

	Mamma N = 10 987		Pappa N = 10 203	
	Antal	Procent	Antal	Procent
Geografisk härkomst				
Sverige	9 068	82,5	8 525	83,6
Norden	472	4,3	403	3,9
Europa	454	4,1	360	3,5
Övriga världen	992	9,0	915	9,0
Missing	1	0,0	-	-
Utbildningsnivå				
Grundskola	3 012	27,4	3 259	31,9
Gymnasium	5 908	53,8	5 278	51,7
Högskola	1 974	18,0	1 617	15,8
Missing	93	0,8	49	0,5
Kön				
Kvinna	4 581	41,5	4 242	41,6
Man	6 406	58,3	5 961	58,4
Examensår				
2001–2006	4 220	38,4	3 871	37,9
2007–2011	6 739	61,3	6 308	61,8
Missing	28	0,3	24	0,2
Program				
Nationellt	4 197	38,2	3 883	38,1
Specialutformat	2 027	18,4	1 885	18,5
Yrkesträning	2 586	23,5	2 409	23,6
Verksamhetsträning	1 116	10,2	1 026	10,1
Ofullständigt slutbetyg	1 058	9,6	997	9,8
Missing	3	<0,001	3	<0,001
Kommungrupp				
Storstad	1 239	11,3	1 106	10,8
Större stad	3 635	33,1	3 388	33,2
Förortskommun	1 737	15,8	1 613	15,8
Glesbygdskommun	732	6,7	669	6,6
Övriga kommuner	3 553	32,3	3 337	32,7
Missing	91	0,8	90	0,9
Sysselsättningstyp				
Daglig verksamhet	5 241	47,7	4 875	47,8
Förvärvsarbete	2 497	22,7	2 329	22,8
Studerar	564	5,1	534	5,2
Någon annanstans	2 685	24,4	2 465	24,2

eller Norden. I gruppen unga som studerar är mönstret med avseende på föräldrars geografiska härkomst och utbildningsnivå mindre tydligt. För de unga som återfinns i kategorin "någon annanstans" var andelen som hade föräldrar med högskoleutbildning lägst oavsett geografisk härkomst. Mönstret är inte entydigt men andelen föräldrar med grundskola var något högre.

Samband mellan föräldrarnas utbildningsnivå, deras geografiska härkomst och ungas sysselsättning

Resultaten av regressionsanalyserna presenteras i tabell 4a och 4b. De visar att det finns signifikanta samband mellan föräldrarnas respektive geografiska härkomst och de ungas typ av sysselsättning, liksom mellan föräldrarnas utbildningsnivå och de ungas typ av sysselsättning. Sambanden kvarstår även då justeringar gjorts för kön, gymnasiesärskoleprogram, examensår samt kommungrupp (justerad modell, M2).

De unga med intellektuell funktionsnedsättning vars föräldrar är födda i *Europa* eller *Övriga världen* har signifikant mindre sannolikt sysselsättning inom daglig verksamhet, detsamma gäller de unga vars föräldrar har en *grundskoleutbildning*. De vars mamma och/eller pappa har en *högskoleutbildning* har med signifikant större sannolikhet sysselsättning inom daglig verksamhet, jämfört med referenskategorierna, det vill säga föräldrar födda i Sverige och föräldrar med gymnasieutbildning (tabell 4a/b, justerad modell, M2).

Unga har signifikant mindre sannolikt ett förvärvsarbete och är mer sannolikt studerande om deras föräldrar är födda i landskategorin *Övriga världen* samt har en *högskoleutbildning*. Avslutningsvis visar analyserna i tabell 4a/4b att unga vars föräldrar är födda i *Europa* eller i *Övriga världen* med större sannolikhet tillhör kategorin "någon annanstans" och att unga vars föräldrar har en *högskoleutbildning* med mindre sannolikhet befinner sig i den sysselsättningskategorin.

De vars mammor har högst *grundskoleutbildning* tillhör med större sannolikhet kategorin "någon annanstans" (tabell 4a, justerad modell, M2) och unga vars pappor har samma utbildningsnivå har med större sannolikhet ett förvärvsarbete (tabell 4b, justerad modell, M2).

Tabell 3:Fördelning av studiepopulationen (antal (n) och andel (%) med avseende på mammans respektive pappans geografiska härkomst och högsta avslutande utbildningsnivå stratifierat på efter(sär) gymnasial sysselsättningskategori: daglig verksamhet (DV), förvärvsarbete (FA), studier (ST) och någon annanstans (NA).

MAMMA		DV		FA		ST		NA		Totalt	
		n	%	n	%	n	%	N	%	N	%
Sverige	Grundskola	874	40,9	561	26,2	82	3,8	622	29,1	2 139	100
Sverige	Gymnasium	2 416	46,2	1 319	25,2	246	4,7	1 243	23,8	5 224	100
Sverige	Högskola	1 076	63,5	241	14,2	117	6,9	260	15,3	1 694	100
Norden	Grundskola	74	5,5	39	27,7	4	2,8	24	17,0	141	100
Norden	Gymnasium	115	46,9	55	22,4	10	4,1	65	26,5	245	100
Norden	Högskola	51	61,4	8	9,6	7	8,4	17	20,5	83	100
Europa	Grundskola	84	34,4	67	27,5	16	6,6	77	31,6	244	100
Europa	Gymnasium	90	45,9	41	20,9	10	5,1	55	28,1	196	100
Europa	Högskola	47	65,3	6	8,3	1	1,4	18	25,0	72	100
Världen	Grundskola	206	39,6	108	20,8	40	7,7	166	31,9	520	100
Världen	Gymnasium	141	50,7	37	13,3	18	6,5	82	29,5	278	100
Världen	Högskola	79	59,4	12	9,0	8	6,0	34	25,6	133	100
Totalt		5 253	47,9	2 494	22,7	559	5,1	2 663	24,3	10 969	100

PAPPA		DV		FA		ST		NA		Totalt	
		n	%	n	%	n	%	N	%	N	%
Sverige	Grundskola	1 130	43,3	749	28,7	113	4,3	617	23,6	2 609	100
Sverige	Gymnasium	2 128	46,7	1 069	23,5	222	4,9	1 139	25,0	4 558	100
Sverige	Högskola	876	65,3	161	12,0	90	6,7	215	16,0	1 342	100
Norden	Grundskola	53	38,4	43	31,2	5	3,6	37	26,8	138	100
Norden	Gymnasium	93	43,3	56	26,0	7	3,3	59	27,4	215	100
Norden	Högskola	33	71,7	6	13,0	1	2,2	6	13,0	46	100
Europa	Grundskola	60	37,7	34	21,4	12	7,5	53	33,3	159	100
Europa	Gymnasium	91	39,9	60	26,3	11	4,8	66	28,9	228	100
Europa	Högskola	44	57,1	6	7,8	4	5,2	23	29,9	77	100
Världen	Grundskola	152	38,8	71	18,1	34	8,7	135	34,4	392	100
Världen	Gymnasium	154	48,0	65	20,2	20	6,2	82	25,5	321	100
Världen	Högskola	104	58,8	17	9,6	14	7,9	42	23,7	177	100
Totalt		4 918	47,9	2 337	22,8	533	5,2	2 474	24,1	10 262	100

Tabell 4a. Bivariata och multivariata samband mellan *mammans* utbildningsnivå samt geografiska härkomst och efter(sär)gymnasial sysselsättningskategori. Oddskvoter (Exb(B)), signifikansnivå (p) och 95 % konfidensintervall (KI)¹.

	Daglig verksamhet			Förvärvsarbete		
	M1	M2	(95 % KI)	M1	M2	(95 % KI)
MAMMAN (N = 10 987)						
Kön						
Kvinnor	1,22***	1,23***	(1,12–1,34)	0,49***	0,48***	(0,43–0,53)
Män (ref.)	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Mammans geografiska härkomst						
Sverige (ref.)	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Norden	1,12	1,09	(0,88–1,35)	0,90	0,91	(0,71–1,15)
Europa	0,73**	0,62***	(0,49–0,79)	0,92	0,93	(0,73–1,19)
Övriga världen	0,87*	0,66***	(0,56–0,79)	0,68***	0,66***	(0,55–0,80)
Mammans utbildningsnivå						
Grundskola	0,80***	0,84***	(0,76–0,93)	1,06	1,06	(0,95–1,18)
Gymnasium (ref.)	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Högskola	2,00***	1,47***	(1,30–1,67)	0,48***	0,56***	(0,48–0,65)

***p < 0,001, **p < 0,01, *p < 0,05

M1 avser bivariata samband med respektive fokusvariabel utan kontroll för övriga variabler. M2 avser multivariata analyser där sambanden justerats för variablerna; *mammans* geografiska härkomst, *mammans* högsta avslutade utbildning, ungas kön, gymnasiesärskoleprogram, examensår samt kommungrupp. Konfidensintervall. Alla variabler inkluderades samtidigt i M2.

¹Konfidensintervall avser justerade OR för M2.

	MI	M2	Studier (95 % KI)	MI	Någon annanstans M2 (95 % KI)	
MAMMAN (N = 10 987)						
Kön						
Kvinnor	1,34**	1,37**	(1,14–1,65)	1,33***	1,42***	(1,29–1,56)
Män (ref.)	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Mammans geografiska härkomst						
Sverige (ref.)	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Norden	0,90	0,88	(0,54–1,46)	0,97	0,99	(0,79–1,26)
Europa	1,22	1,23	(0,79–1,91)	1,52***	1,51**	(1,21–1,88)
Övriga världen	1,44**	1,66**	(1,22–2,24)	1,46***	1,60***	(1,36–1,88)
Mammans utbildningsnivå						
Grundskola	0,98	0,99	(0,79–1,25)	1,27***	1,18**	(1,07–1,32)
Gymnasium (ref.)	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Högskola	1,43**	1,71***	(1,34–2,16)	0,61***	0,75***	(0,65–0,86)

Tabell 4b. Bivariata och multivariata samband mellan *pappans* utbildningsnivå samt geografiska härkomst och efter(sär)gymnasiala sysselsättningskategori. Oddskvoter (Exb(B)), signifikansnivå (p) och 95 % konfidensintervall (KI).

	Daglig verksamhet			Förvärvsarbete		
	M1	M2	(95 % KI)	M1	M2	(95 % KI)
PAPPAN (N = 10 203)						
Kön						
Kvinnor	1,22***	1,25***	(1,14–1,37)	0,51***	0,48***	(0,43–0,53)
Män (ref.)	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Pappans geografiska härkomst						
Sverige (ref.)	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Norden	0,86	0,91	(0,72–1,15)	1,20	1,16	(0,91–1,48)
Europa	0,64***	0,53***	(0,41–0,69)	0,98	0,98	(0,75–1,28)
Övriga världen	0,88	0,66***	(0,56–0,79)	0,70***	0,71***	(0,58–0,85)
Pappans utbildningsnivå						
Grundskola	0,85***	0,89**	(0,80–0,98)	1,22***	1,21***	(1,09–1,35)
Gymnasium (ref.)	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Högskola	2,11***	1,57***	(1,37–1,80)	0,43***	0,49***	(0,41–0,58)

***p < 0,001, **p < 0,01, *p < 0,05

M1 avser bivariata samband med respektive fokusvariabel utan kontroll för övriga variabler. M2 avser multivariata analyser där sambanden justerats för variablerna; pappans geografiska härkomst, pappans högsta avslutade utbildning, ungas kön, gymnasiesärskoleprogram, examensår samt kommungrupp. konfidensintervall. Alla variabler inkluderades samtidigt i M2.

[†]Konfidensintervall avser justerade OR för M2.

	Studier			Någon annanstans		
	MI	M2	(95 % KI)	MI	M2	(95 % KI)
PAPPAN (N = 10 203)						
	1,35**	1,37**	(1,13–1,66)	1,31***	1,38***	(1,26–1,52)
	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Pappans geografiska härkomst						
	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
	0,63	0,70	(0,39–1,26)	1,12	1,07	(0,82–1,35)
	1,42	1,38	(0,86–2,22)	1,60***	1,68***	(1,32–2,13)
	1,58**	1,71***	(1,27–2,31)	1,39***	1,58***	(1,34–1,87)
Pappans utbildningsnivå						
	1,02	1,01	(0,81–1,26)	0,99	0,97	(0,88–1,09)
	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
	1,38**	1,66***	(1,28–2,16)	0,61***	0,78**	(0,67–0,91)

Diskussion

Huvudfynd

Syftet med studien var att öka kunskapen om sambanden mellan föräldrarnas respektive utbildningsnivå samt geografiska härkomst, och typ av sysselsättning för unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning. Resultaten visar att föräldrarnas utbildningsnivå när denna analyserats separat för respektive förälder har viss betydelse för före detta gymnasiesärskoleelevers sysselsättning. Föräldrarnas geografiska härkomst påverkar också typ av sysselsättning efter skoltiden. De viktigaste resultaten är att sannolikheten för daglig verksamhet är störst bland de unga vars föräldrar är högutbildade och att sannolikheten för att ha ett förvärvsarbete är störst bland de vars föräldrar, framförallt pappor, är lågutbildade. Sannolikheten för att vara i någon av sysselsättningskategorierna daglig verksamhet eller förvärvsarbete är lägst bland barn till föräldrar som är födda utanför Norden. Samtidigt är sannolikheten högre för att dessa unga ska vara studerande alternativt tillhöra kategorin "någon annanstans", det vill säga vara utan känd sysselsättning.

Föräldrars betydelse för före detta särskoleelevers sysselsättning

Personer med intellektuell funktionsnedsättning har svårare än andra att etablera sig på arbetsmarknaden (Arbetsmarknadsdepartementet 2012). Flera skäl finns till det, men den främsta och ofta enda förklaringsfaktorn har länge angetts vara själva funktionsnedsättningen. I den här studien hanteras för första gången i Sverige några sociala bakgrundsfaktorer i en nationellt heltäckande kvantitativ analys av drygt 10 000 individers sysselsättning efter gymnasiesärskolan.

Resultat som kan betecknas som förvånande handlar om att sannolikheten för förvärvsarbete ökar om pappan har låg utbildningsbakgrund och att sannolikheten för daglig verksamhet ökar om föräldrarna har hög utbildning. Detta kan ses i kontexten av att låg- respektive högutbildade föräldrar har olika förutsättningar för att själva navigera i systemet av välfärdstjänster och i att stötta sina barn till att hitta rätt på arbetsmarknaden efter skoltiden (jfr Statskontoret 2007; Socialstyrelsen 2011; Szebehely 2011). Panicán och Hjort (2011) menar att övergången från skola till vuxenliv är särskilt utmanande för individer och grupper som möter både strukturella och individuella hinder. Unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning måste tveklöst anses vara en sådan grupp.

Utmaningen att överblicka och vid behov söka de stödformer och insatser som ges inom ramen för välfärdssystemet kan förmodas vara svårare för dem som kommer från hem med låga utbildningsmässiga resurser. Föräldrar som är högutbildade och eventuellt mer välinformerade och mer kompetenta förhandlare i ett marknadslänkande system kan antas kunna hjälpa sitt barn att erhålla insatser från välfärdssyste-

met. Det skulle kunna förklara att unga med högutbildade föräldrar mer sannolikt har LSS-insatsen daglig verksamhet. Föräldrar som inte har samma överblick över och kunskap om stödsystemen har rimligen svårare att söka och förhandla om insatser som daglig verksamhet. Å andra sidan borde högre utbildning med tillhörande sociala nätverk förmodas leda till större möjligheter till arbete än för dem som har lågt utbildade föräldrar. Men här visas att unga med intellektuell funktionsnedsättning med lågutbildade pappor har större sannolikhet för förvärvsarbete. En delförklaring skulle kunna vara att dessa pappor genom egna erfarenheter inom yrken som saknar eller har låga formella kompetenskrav kan använda sina sociala nätverk för att lotsa sina barn ut i arbete.

Det är viktigt att vara medveten om att de resultat som presenterats representerar respektive förälders enskilda sociala bakgrund och därmed den påverkan/samband denna har med ungas sysselsättningskategori. I praktiken påverkas dock den unge av den sammanlagda effekten av föräldrarnas sociala bakgrund. Tillgängliga data i den här studien ger dock inte exakt information om huruvida de unga som ingår i studien har levt tillsammans med båda sina föräldrar under hela sin uppväxt eller enbart del av denna. För att fördjupa kunskapen om den sociala bakgrundens betydelse är analyser av hur den sammantagna effekten av föräldrars sociala bakgrundsaspekter påverkar ungas sysselsättningsmönster angelägna.

Studien bekräftar tidigare forskning avseende eftergymnasiala studier. Wagner et al. (2014) visar att det är mindre sannolikt att barn till lågutbildade föräldrar studerar vidare. Det gäller även för de unga med intellektuell funktionsnedsättning, där de har störst sannolikhet för att studera vars föräldrar är högutbildade samt de vars föräldrar är födda i ett utomeuropeiskt land. Att föräldrar med utländsk bakgrund i hög grad uppmuntrar sina barn till utbildning visar även en studie av Lundqvist (2005). I den här studiens kontext skulle utlandsfödda föräldrars fokus på studier och arbete delvis kunna förstås som en kulturellt baserad negativ syn på samhällets stödinsatser, alternativt begränsade kunskaper om vad det svenska samhället har att erbjuda i form av stöd och service. Även bristande kunskaper i det svenska språket kan bidra till sämre förutsättningar för att ansöka om stödinsatser. En dryg femtedel, 24 procent, av de unga med intellektuell funktionsnedsättning tillhör sysselsättningskategorin "någon annanstans". De återfinns varken på arbetsmarknaden, i studier eller inom LSS-insatsen daglig verksamhet. Sannolikheten att tillhöra kategorin "någon annanstans" är störst för dem som har lågutbildade mammor samt de som har föräldrar födda utanför Norden. Möjligheten att lotsa sina barn ut i arbetslivet eller till annan sysselsättning för både utrikesfödda och lågutbildade föräldrar skulle kunna försvåras av avsaknad av sociala nätverk, något som underlättar att hitta sysselsättning.

Familjens ekonomiska och utbildningsmässiga resurser har visat sig vara av stor vikt för vilken typ av sysselsättning unga vuxna med olika typer av funktionsnedsätt-

ningar får efter skoltiden (Newman et al. 2011; Madaus et al., 2014). Unga vuxna med funktionsnedsättningar, som kommer från familjer med små resurser, har lägre sannolikhet att fortsätta till såväl högre utbildning som till en anställning på den öppna arbetsmarknaden, jämfört med unga vuxna med funktionsnedsättningar från familjer med större resurser (Newman et al. 2011). Även om det finns betydande skillnader i välfärds- och utbildningssystem liksom i arbetsmarknadens reglering mellan USA och Sverige bekräftar studien att det finns samband mellan före detta gymnasiesärskoleelevers sysselsättning och åtminstone två aspekter av deras sociala bakgrund: föräldrarnas respektive geografiska härkomst och högsta avslutade utbildningsnivå. Betydelsen av familjernas ekonomiska situation återstår att studera.

Test och kollegor (2009) menar att familjens involvering i ungas övergång från skola till arbete är något positivt. Riesen och kollegor (2014) varnar dock för att alltför ingående involvering från familjens sida kan sätta hinder i vägen för övergången mellan skoltid och arbetsliv. Unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning har, liksom andra unga, behov av utrymme för ökad självständighet efter skoltiden och är samtidigt (i varierande grad) beroende av familjens stöd och kontakter. Föräldrarnas förväntningar på sina barns sysselsättning efter skoltiden är betydelsefull för barnens skolprestationer (jfr Doren, Gau & Lindstrom 2012; Wehman et al. 2015), men den här studien har inte tillgång till data om föräldrars förväntningar. Dock kan det antas att föräldrarnas förväntningar på barnen – och på välfärdsstaten – påverkas av de egna erfarenheter och förmågor som bland annat kommer av deras geografiska härkomst och utbildningsnivå. I framtida studier vore det intressant att närmare undersöka betydelsen av föräldrarnas, och inte minst elevernas egna, förväntningar om sysselsättning efter gymnasiesärskolan.

Samhällets förmåga att erbjuda alla unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning tillräckliga förutsättningar att efter skoltiden få den sysselsättningsform som passar bäst för individers behov och förutsättningar samt svarar mot det som de själva värdesätter påverkas av flera faktorer. Sannolikheten för att befinna sig inom olika typer av sysselsättning varierar mellan kvinnor och män i populationen (Arvidsson et al. 2016c), mellan olika avgångsårgångar, mellan elever från olika gymnasiesärskoleprogram (Arvidsson, Widén & Tideman 2015), mellan unga i olika delar av landet (Arvidsson et al. 2016b) och – som framgår av artikeln – mellan unga med olika sociala bakgrunder. Som ung med en intellektuell funktionsnedsättning är en person också exempelvis kvinna, glesbygdsbo och barn till högutbildade föräldrar. De sociala kategorierna (McCall 2005) är sammanflätade och samverkan dem emellan genererar ytterligare variationer avseende förutsättningar, i detta fall för sysselsättning. Människors behov av stöd förändras dessutom över tid. Av de här anledningarna är det av yttersta vikt att samhällets stöd och insatser för att öka sysselsättningen på arbetsmarknaden bland personer med intellektuell funktionsnedsättning utformas

med hänsyn till både individuella och sociala förutsättningar. Summan av en människas basala, inre och kombinerade kapabiliteter (Nussbaum 2003, 2009) skapar det handlingsutrymme hen har i valet av efter(sär)gymnasial sysselsättning; ett val som påverkas både av funktionsnedsättningen, skolbakgrunden, den sociala bakgrunden och av den sociala, politiska och ekonomiska kontexten. Kombinationen av sådana individuella och sociala förutsättningar kan verka både hindrande och främjande på vägen mot en sysselsättning som motsvarar en ung människas förmågor och intressen.

Även om arbete har många fördelar och flertalet personer med intellektuell funktionsnedsättning både kan och vill arbeta, behövs också andra alternativ. För en del personer med omfattande intellektuell funktionsnedsättning, ibland i kombination med ytterligare funktionsnedsättning, finns behov av att öka kunskapen om meningsfulla alternativ till lönearbete. I kommande studier är det angeläget att bland annat undersöka hur det andra huvudsakliga sysselsättningsalternativet, daglig verksamhet, lyckas erbjuda meningsfullhet och positiva sociala och hälsomässiga effekter.

Metoddiskussion

Analyser som bygger på HURPID har unika möjligheter att öka kunskaperna om en grupp som tidigare inte förekommit tillräckligt i vare sig forskar- eller välfärdssamhällets studier och uppföljningar, nämligen unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning. I den här explorativa studien undersöks för första gången sambanden mellan några aspekter av social bakgrund och typ av sysselsättning.

En begränsning med studien är att vi inte har uppgifter om de ungas grad av funktionsnedsättning, tillförlitligheten i kategoriseringen av funktionsnedsättning eller eventuell co-morbiditet. Inom populationen antas variationen vara stor avseende individuella förutsättningar för olika typer av sysselsättning. Information om underlaget för och tillförlitligheten i kategoriseringen av individerna som tillhöriga särskolan finns inte i det aktuella datamaterialet. I studien används variabeln gymnasieprogram som en proxyvariabel för grad av intellektuell funktionsnedsättning. Elever som har gått ett nationellt eller specialutformat program antas ha en lindrigare form av intellektuell funktionsnedsättning än elever som har gått exempelvis individuellt program med inriktning verksamhets träning. Informationen om program bör dock i sin roll som proxy för funktionsnedsättning tolkas med viss försiktighet eftersom det kan förekomma skillnader mellan programmets utformning och nivå mellan olika kommuner.

Identifiering och definition av en före detta elevs sysselsättningskategori har utgått från den typ av sysselsättning som finns tillgänglig i LISA- respektive LSS-registret. Vi kan inte identifiera föräldrar i studien som själva eventuellt har en utbildningsbakgrund i särskolan eller i vilket land föräldern har fått sin utbildning.

Variablerna som beskriver föräldrarnas geografiska härkomst liksom utbildnings-

nivå är grova kategorier. Användandet av kategorierna döljer nyanser i resultaten som antagligen hade framträtt om indelningen varit mer detaljerad, särskilt gäller det geografisk härkomst. I framtida analyser bör kategorierna brytas ner för att möjliggöra mer detaljrika undersökningar.

I studien analyseras social bakgrund som separat påverkan från respektive förälder medan det i praktiken för flertalet av de unga handlar om en påverkan av föräldrarnas sammantagna sociala bakgrund. Analyserna i den här första explorativa studien bör därför kompletteras med analyser där föräldraparets samlade påverkan på typ av sysselsättning undersöks. Dessutom bör betydelsen av föräldrarnas ekonomiska situation undersökas/analyseras.

Logistiska regressionsanalyser har genomförts eftersom de dels är lättare att tolka och dels skapar förutsättningar för mer robusta modeller, bland annat till följd av att antalet individer per kategori blir större än om vi till exempel genomfört multinominala analyser. Modellerna tycks emellertid bara förklara en liten del av variansen i analyserna. Förklaringarna till att unga har olika typer av sysselsättning ligger alltså även i andra faktorer än de som inkluderats i studien. Bland annat kan en del personer ha kombinationer av intellektuella och fysiska/psykiska funktionsnedsättningar vilket påverkar individens förutsättningar för vissa sysselsättningar. Det gör också omgivningsfaktorer som exempelvis lagstiftning, arbetsmarknadsstöd, arbetsgivares attityder till att anställa personer med intellektuell funktionsnedsättning, utformning av samt kvalitet och kvantitet på välfärdssamhällets stöd och insatser.

Slutsatser

Studien bekräftar tidigare forskning, det vill säga att den sociala bakgrunden har betydelse för inträdet i arbetslivet efter skoltiden för unga vuxna. Det har inte tidigare studerats med fokus på unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning och i den här första explorativa studien visas att framförallt föräldrarnas utbildningsnivå har betydelse för vilken typ av sysselsättning unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning har. Tidigare analyser på samma material visar att män har betydligt större chans att få ett förvärvsarbete än kvinnor (Arvidsson et al. 2016c) och att boende i olika kommuntyper och regioner spelar roll för typ av sysselsättning efter avslutad gymnasiesärskola (Arvidsson et al. 2016b). Det implicerar att samhällets stöd till unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning bör utformas med hänsyn till samtliga dessa bakgrundsfaktorer så att individuella och strukturella insatser bättre förmår främja förutsättningarna att få en sysselsättning som motsvarar individens förmågor och intressen. Genom att möta varierande individuella förutsättningar och reducera de strukturella hinder som finns kan etablering i arbetslivet för fler unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning främjas. Forskningsstudier med longitudinell ansats som

bland annat kan bidra med kunskap om förflyttningar mellan olika sysselsättningskategorier över tid är angelägna liksom kvalitativa studier med syfte att identifiera den komplicerade kombinationen av olika mekanismer som ligger bakom framgångsrik etablering på arbetsmarknaden för unga med intellektuell funktionsnedsättning.

Referenser

- Alm, S. (2014) Ungas framtidstro. I: J. Olofsson (red.) *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför*. Lund: Studentlitteratur, 297–310.
- Angelin, A. (2009) *Den dubbla vanmaktens logik. En studie om långvarig arbetslöshet och socialbidragstagande bland unga vuxna*. Lund: Socialhögskolan.
- Arbetsmarknadsdepartementet (2012) *Sänkta trösklar, högt i tak. Arbete, utveckling, trygghet. SoU 2012:31*. Stockholm: Offentliga förlaget.
- Arvidsson, J. (2016a) Sysselsättning och social rättvisa. *En nationell registerstudie om 12 269 unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning*. Avhandling. Halmstad: Högskolan i Halmstad.
- Arvidsson, J., Staland-Nyman, C., Widén, S. & Tideman, M. (2016b) Sysselsättning för unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning – boendegeografiska skillnader. *Tidsskrift för välfärdsforskning*, 19(3): 241–260.
- Arvidsson, J., Widén, S., Staland-Nyman, C. & Tideman, M. (2016c) Post-school destination. A study of women and men with intellectual disability and the gender-segregated Swedish labor market. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 13 (3), s. 217–226.
- Arvidsson, J., Widén, S. & Tideman, M. (2015) Post-school options for young adults with intellectual disabilities in Sweden. *Research and Practice in Intellectual and Developmental Disabilities*, 2(2): 180–193.
- Baer, R. M., Daviso III, A. W., Flexer, R. W., McMahan Queen, R. & Meindl, R. S. (2011) Students with intellectual disabilities. Predictors of transition outcomes. *Career Development for Exceptional Individuals*, 34(3): 132–141.
- Berg, S. (2016) Klass och funktionshinder. I: M. Söder & A. Hugemark (red.) *Bara funktionshindrad? Funktionshinder och intersektionalitet*. 2 uppl. Malmö: Gleerups.
- Bowleg, L. (2008) When black + lesbian + woman ≠ black lesbian woman. The methodological challenges of qualitative and quantitative intersectionality research. *Sex Roles*, 59: 312–325.
- Bäckman, O. & Nilsson, A. (2011) Pathways to social exclusion: A life-course study. *European Sociological Review*, 27(1): 107–123.
- Carter, E., Austin, D. & Trainor, A.T. (2012) Predictors of postschool employment outcomes for young adults with severe disabilities. *Journal of Disability Policy Studies*, 23(1): 50–63.
- Cusworth, L., Bradshaw, J., Coles, B., Keung, A. & Chzhen, Y. (2009) *Understanding the risks of social exclusion across the life course. Youth and young adulthood. A research report*. York: University of York.
- Djurfeldt, G. (2009) Multipel regressionsanalys (MRA). I: G. Djurfeldt & M. Barmark *Statistisk verktyglåda 2. Multivariat analys*. Lund: Studentlitteratur.
- Djurfeldt, G., Larsson, R. & Stjärnhagen, O. (2010) *Statistisk verktyglåda 1. Samhällsvetenskaplig orsaksanalys med kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Doren, B., Gau, J. M. & Lindstrom, L. E. (2012) The relationship between parent expectations and postschool outcomes of adolescents with disabilities. *Exceptional Children*, 79(1): 7–23.

- Engdahl, M. & Forslund, A. (2015) *En förlorad generation? En ESO-rapport om ungas etablering på arbetsmarknaden*. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2015:3. Stockholm: Fritzes.
- Ellenkamp, J. J. H., Brouwers, E. P. M., Embregts, P. J. C. M., Joosen, M. C. W. & van Weeghel, J. (2016) Work environment-related factors in obtaining and maintaining work in a competitive employment setting for employees with intellectual disabilities. A systematic review. *Journal of Occupational Rehabilitation*, 26: 56.
- Eurofund (2012) *NEETs. Young people not in employment, education or training. Characteristics, costs and policy responses in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Field, A. (2013) *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. 4 uppl. Los Angeles: Sage.
- Fuentes, J. (2016) Etnicitet och funktionshinder. I: M Söder & A. Hugemark (red.) *Bara funktionshindrad? Funktionshinder och intersektionalitet*. 2 uppl. Malmö: Gleerups.
- Furlong, A. (2006) Not a very NEET solution. Representing problematic labour market transitions among early school-leavers. *Work, Employment and Society*, 20(3): 553–569.
- Hammarström, A. (1996) *Arbetslöshet och ohälsa. Om ungdomars livsvillkor*. Lund: Studentlitteratur.
- Hogansen, J., Geenen, S., Powers, L. E., & Gil-Kashiwabra, E. (2008) Gender matters in transition to adulthood. A survey study of adolescents with disabilities and their families. *Psychology in the Schools*, 45(4): 349–364.
- Krekula, C., Närvänen, A. L. & Näsman, E. (2005) Ålder i intersektionell analys. *Tidskrift för genusvetenskap*, (2–3): 81–94.
- Lindstrom, L., Harwick, R. M., Poppen, M. & Doren, B. (2012) Gender gaps. Career development for young women with disabilities. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals*, DOI: 10.1177/0885728812437737.
- Lundqvist, C. (2005) *Karriärvägar för ungdomar med utländsk bakgrund*. Norrköping: Integrationsverket.
- Madaus, J. W., Grigal, M. & Hughes, C. (2014) Promoting access to postsecondary education for low-income students with disabilities. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals*. DOI: 10.1177/2165143414525037.
- Marmot, M., Friel, S., Bell, R., Houweling, T. A. J. & Taylor, S. (2008) Closing the gap in a generation. Health equity through action on the social determinants of health. *Lancet*. 372: 1661–1669.
- McCall, L. (2005) Intersektionalitetens komplexitet. *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*. 2–3: 31–55.
- Meekosha, H. (2006) What the hell are you? An intercategorical analysis of race, ethnicity, gender and disability in the Australian body politic. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 8(2–3): 161–176.
- Molin, M. (2008) *Delaktighet i olika världar: Om övergången mellan gymnasiesärskola och arbetsliv*. Trollhättan: Högskolan Väst.
- Newman, L., Wagner, M., Knokey, A.-M., Marder, C., Nagle, K., Shaver, D., Wei, X., with Cameto, R., Contreras, E., Ferguson, K., Greene, S. & Swarting, M. (2011) *The post-high school outcomes of young adults with disabilities up to 8 years after high school. A report from the National longitudinal transition study-2 (NLTS2)*. Menlo Park, CA: SRI International.
- Nilsson, A. & Bäckman, O. (2014) Unga vuxna som varken arbetar eller studerar. Riskfaktorer och konsekvenser i fyra födelsekohorter. I: J. Olofsson (red.) *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför*. Lund: Studentlitteratur.

- Nordström Skans, O. & Kamarz, F. (2011) *Sociala kontakter och ungdomars inträde på arbetsmarknaden*. Uppsala: Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU).
- Nussbaum, M. C. (2003) Capabilities as fundamental entitlements. Sen and social justice. *Feminist Economics*, 9: 33–59.
- Nussbaum, M. (2009) The capabilities of people with cognitive disabilities. *Metaphilosophy*, 40(3–4): 331–351.
- HYPERLINK "https://lup.lub.lu.se/search/person/soch-apa" \t "_parent" Panican, A. & Hjort, T. (HYPERLINK "https://lup.lub.lu.se/search/publication?q=publishingYear+exact+2011" \t "_parent" 2011) Valfrihet. En utmaning för det sociala medborgarskapet. *Arbetsmarknad & arbetsliv*, 17(3): 23–35.
- Rantakeisu, U. (2002) *Arbetslöshetens olika ansikten. Fyra studier om arbetslöshetens sociala och hälsomässiga yttringar*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Riesen, T., Morgan, R., Schultz, J. & Kupferman, S. (2014) School-to-work barriers as identified by special educators, vocational rehabilitation counselors and community rehabilitation professionals. *Journal of Rehabilitation*. 80 (1), s. 33-44.
- Socialstyrelsen (2011) *Valfrihetssystem ur ett befolknings- och patientperspektiv*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 2013:74 *Unga som varken arbetar eller studerar. Statistik, stöd och samverkan*.
- Statskontoret (2007) *Vård, skola och omsorg. Vilken information behöver brukaren för att välja?* Stockholm: Statskontoret.
- Strandh, M., Nilsson, K., Nordlund, M., Hammarström, A. (2015) Do open youth unemployment and youth programs leave the same mental health scars? Evidence from a Swedish 27-year cohort study. *BMC Public Health*, 15: 1151. [http://dx.doi.org/10.1186/s12889-015-2496-5]
- Szebehely, M. (2011) Insatser för äldre och funktionshindrade i privat regi. I: L. Hartman (red.) *Konkurrensens konsekvenser. Vad händer med svensk välfärd?* Stockholm: SNS förlag.
- Söder, M. (1982) *Handikappbegreppet. En analys utifrån WHO:s terminologi och svensk debatt*, Beredningsgruppen för internationella handikappåret 1981, Uppsala. Socialdepartementet.
- Söder, M. (2013) Swedish social disability research. A short version of a long story. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 15(suppl.):90–107.
- Söder, M. & Hugemark, A. (red.) (2016) *Bara funktionshindrad? Funktionshinder och intersektionalitet*, 2 uppl. Malmö: Gleerups.
- Test, D. W., Mazzotti, V. L., Mustian, A. L., Fowler, C. H., Kortering, L. & Kohler, P. (2009) Evidence-based secondary transition predictors for improving postschool outcomes for students with disabilities. *Career Development for Exceptional Individuals*, 32(3): 160–181.
- Tideman, M. (2000) *Normalisering och kategorisering - om handikappideologi och välfärdspolitik i teori och praktik för personer med utvecklingsstörning*. Avhandling. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Trainor, A. (2010) Diverse approaches to parent advocacy during special education home-school interactions. *Remedial and Special Education*. 31(1):34–47.
- Wadensjö, E. (2014) Ungdomsarbetslösheten – vad är problemet? I: J. Olofsson (red.) *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför*. Lund: Studentlitteratur.
- Wagner, M., Newman, L. & Javitz, H. (2014) The influence of family socioeconomic status on the post-high school outcomes of youth with disabilities. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals*. 37(1):5–17.
- Wehman, P., Sima, A. P., Ketchum, J., West, M. D., Chang, F. & Luecking, R. (2015) Predictors of successful transition from school to employment for youth with disabilities. *Journal of Occupational Rehabilitation*, 25:324–334.